

Pervin ÇAPAN *

OTOBİYOGRAFİ GELENEĞİNDE VECİZ BİR ÖRNEK: KÂTİP ÇELEBİ BİYOGRAFİSİ

Öz: Klâsik Türk Edebiyatı tarihi içinde, biyografi yazma kültürü ve tezkireler aracılığıyla kökleşen biyografi geleneği önemli bir yere sahiptir. Şairlerin adları ve eserlerini gelecek zamanlara taşıyarak bu vesile ile unutulmalarını hedefleyen bu gelenek, Türk edebiyatında ilk örneğinin verildiği XV.yy.'dan başlayarak farklı boyutlardaki eserlerle günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Otobiyografi geleneği de Türk edebiyatı içinde biyografiye paralel olarak ilerleyen bir türdür. Şair ve edipler bazen kendi eserleri içinde, bazen de bir biyografi yazarının teklifi üzerine kendi hâl tercemelerini kaleme alabilirler. Yine akademik veya popüler bir monografi çalışması içinde de bir sanatkâra ait bu tarz bilgilerin değerlendirildiği görülebilir. Edebiyatımızda bunun pek çok örneğine rastlamak mümkündür.

1609'da İstanbul'da doğan ve asıl adı Mustafa olan Kâtip Çelebi, 17.yy.'da Doğu'da Hacı Halife, Batı'da ise Hacı Kalfa diye tanınan ilim, sanat ve fikir adamıdır. Tarih, coğrafya ve bibliyografya alanında yazılmış yirmiyi aşan telif ve tercüme eserin de sahibidir. 6 Kasım 2009 tarihi, 1657'de İstanbul'da hayata veda eden Kâtip Çelebi'nin ölümünün 352.yıldönümü olduğu gibi, doğumunun da 400. yılı idi. 2009 yılı UNESCO tarafından da Kâtip Çelebi yılı olarak ilân edilmiştir.

Bu bildiride, Kâtip Çelebi'nin Mizânü'l-Hakk fi İhtiyâri'l-Ehakk adlı eserinde öne sürdüğü ve onun devrine göre son derece modern bir bakış açısını yansıtan ve pek çok bakımdan içinde yaşadığımız zamana da ışık tutan rasyonalist ve liberal düşünceleri işaret edilerek söz konusu eserin sonunda yer alan ve üslûbu açısından veciz bir örnek olarak nitelenebilecek otobiyografisi dikkatlere sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Kâtip Çelebi, Mizânü'l-Hakk, otobiyografi, rasyonalist ve liberal görüşler

A TERSE EXAMPLE IN AUTOBIOGRAPHY TRADITION: BIOGRAPHY OF KÂTİP ÇELEBİ

Abstract: Throughout history of Classical Turkish literature, culture of biography writing and biography tradition strengthening its roots by means of tezkires have an important role. This tradition that aims poets' names and their works to be remembered in the future, from XVth century till now has continued its existence with different works. Autobiography tradition is also a form that goes parallel with biography in Classical Turkish literature. Poets and men of letters may sometimes write their own curricula vitae on the proposal of the biography writer. One can see that this kind of information about the writer is made use of in an academic or monographic study. There are many examples of these in our literature.

Born in İstanbul in 1609, Kâtip Çelebi whose real name is Mustafa, known as Hacı Halife in the east and Hacı Kalfa in the west is a man of wisdom, art and intellect. He wrote more than twenty translation and compilation works. 6th of November 2009 was 352nd death anniversary and 400th birth anniversary of Kâtip Çelebi who died in 1657. 2009 was announced as the year of Kâtip Çelebi by UNESCO.

In this article, we are going to review his rationalist and liberal views proposed in his work “Mizânü'l-Hakk fi İhtiyâri'l-Ehakk”, enlightening our era in many ways, which are very modern compared to his period; and his autobiography as an example of terse in terms of its style is going to be revealed.

Key words: Kâtip Çelebi, Mizânü'l-Hakk, autobiography, rationalist and liberal views

Kâtip Çelebi(Şubat 1609-6 Ekim 1659) kendine mahsus tavır ve bakış açısıyla XVII.yy.'a damgasını vurmuş velûd bir ilim adamıdır. Adına kayıtlı 21 eserin yanında, kendisine isnat edilen başka eserler de söz konusudur. Eserleriyle Osmanlı ilim âleminde olduğu kadar, Batı'da da şöhret bulmuş ve hayranlıkla takip edilmiştir. Tarih, coğrafya, bibliyografya, biyografi, otobiyografi, ahlâk, tasavvuf, tıp, matematik, astronomi, entomoloji ve sosyoloji gibi alanlarda kaleme aldığı eserleri çığır açıcı olmuş eserlerinde benimsediği ansiklopedist yaklaşım giderek bir İslâm ansiklopedisi tanzim etme düşüncesini filizlendirmiştir. Eserlerinde ortaya koyduğu sistematik ve tasnif tarzı itibarıyla İbn Haldun'un yolundadır ve özellikle Taşköprizâde'nin Miftâhü's-Sa'âde adlı eserinden istifade ederek hazırladığı Keşfü'z-Zünûn, Osmanlı medrese teşkilatının ilmî esaslarına dair önemli ipuçları verir. İlimin toplum yapısını değiştirme ve geliştirmede oynayacağı rol ve ilim adamının ilmî ve ahlâkî kaygılarının topluma katkıları üzerinde düşündüğü görülür. Eserlerinde verdiği bilgiler ve yaptığı yönlendirmelerle yeni fikirler üreten yenilikçi bir düşünür portresinden ziyade, yaşadığı döneme ışık tutan devlet, din ve toplum meselelerine çözümler üreten sorumlu bir aydın kimliği çizer. Özellikle milleti ayakta tutan temel dinamiklere dikkat çekerek din ve hayat arasında bağlantılar kurar. Toplumda birliğin sağlanmasında ilmin ve ilim adamının sağlam, sarsılmaz ve toparlayıcı duruşuna ve rolüne vurgular yapar (Gökyay, 2002: 36-40). Eserlerinin bir kısmı Arapça, bir kısmı da Türkçedir. Fransızca, Latince ve İtalyanca da bilen Kâtip Çelebi, ilim dünyasına ışık tutan çok önemli eserler bırakmıştır.

Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkürü Tarihi* adlı eserinde; “*Türk ansiklopedistleri içerisinde en büyüğü ve haklı olarak en meşhuru Kâtip Çelebi'dir.*” dedikten sonra, O'nun Garp muharrirleri arasında Hacı Kalfa ismiyle tanındığını, çeşitli konulara dair çok kıymetli ve orijinal eserler yazdığını, coğrafyaya dair eserlerinde, eski müelliflerin yaptığı gibi tavsifi ve tahlîlî tarzdan ayrılarak Garp eserlerinin tesiriyle daha umumî ve terkîbî eserler verdiğini, ifade eder (Ülken, 2004: 193).

Kâtip Çelebi ve eserleri üzerine en fazla Orhan Şaik Gökyay eğilmiştir. Bu çerçevede kendisinin İngilizce ve Türkçe İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı maddeler yanında, ilk baskısı Türk Tarih Kurumu yayınları arasından Ankara 1957'de çıkan *Kâtip Çelebi, Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*; ikincisi Mili Eğitim Bakanlığı yayınları arasından İstanbul 1969 yılında çıkan *Kâtip Çelebi'den Seçmeler* vardır. Bu eser Türk Klâsikleri serisinden *Kâtip Çelebi'den Seçmeler I* adıyla İstanbul 1991'de yayımlanmıştır.

Kâtip Çelebi'nin hayatına ait orijinal bilgiler, kendisinin kaleme aldığı otobiyografilerine ve yeri geldikçe öteki eserlerine serpiştirdiği kısa notlara dayanmaktadır. Bu otobiyografilerden en geniş olanlarının ilki, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümü 1877 numarada kayıtlı olan Süllemül-Vüsûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl, ikincisi ise Mizânü'l-Hakk fi İhtiyâri'l-Ehakk adlı eserdir.

Bu bildiride, bunlardan yaygın olarak Mizânü'l-Hakk diye tanınan ikinci eser üzerinde durulacak özellikle eserin sonunda yer alan otobiyografi, bir tezkire maddesi olarak ele alınıp üslûp ve bilgi sıralaması itibarıyla değerlendirilecektir.

Kâtip Çelebi'nin son eseri olan Mizânü'l-Hakk telif edildiği H.1067 Safer /M.1656 Kasım'ından başlayarak büyük yankı uyandırmış, hatta hakkında şeyhülislam Abdürrahim Efendi'den fetva bile istenilmiştir. Şeyhülislam fetvasında; "... bu risalede Müslümanlar arasında bir ayırma, yahut uzlaştırma ve halka itidal yolunu göstermek mi vardır?" sorusuna cevaben; " Allah yazarına en güzel ecrini versin, bu risalede halkın halleri için uzlaştırma, doğru yolu gösterme ve itidale rehberlik vardır."¹ diyerek mü'ellifin hakkını teslim etmiştir. Eserin sadece İstanbul kütüphanelerinde farklı tarihlerde istinsah edilmiş 40'tan fazla yazmasının bulunması, onun ne kadar çok okunduğunun delilidir. Tanzimat'tan sonra üç kez basılması da esere atfedilen önemi gösterir.² Eserin ilk yayımı 1864'te Şinâsî tarafından (Tasvîr-i Efkâr'da bölüm bölüm tefrika şeklinde) yapılmış bunu 1869 ve 1888 neşirleri izlemiştir. En dikkati çeken neşir 1297'de Mecmua-i Ulûm'da gerçekleştirilmiş olup eser yazar nüshası dikkate alınarak basılmıştır. Basım hataları dikkate alındığı takdirde, müellifin kendi hattıyla kaleme alınan nüshanın esas alınmış olması neşrin önemini daha da artırmaktadır, çünkü bu neşirde yer alan ve Kâtip Çelebi'nin kendisine ait 17 kayıt ve dipnotun bir kısmı diğer neşirlerde yoktur.³

Eser ilki Orhan Şaik Gökyay, ikincisi ise Prof. Dr. Süleyman Uludağ tarafından olmak üzere iki kez günümüz Türkçesi'ne aktarılmıştır. Bu bildiri hazırlanırken dipnotlarda O.Ş.Gökyay'a ait iki neşir olan, Tercüman 1001 Temel Eser arasından İstanbul 1980'de⁴ çıkan ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın Şark-İslâm Klâsikleri arasından İstanbul 1993'te⁵ çıkan kitaplardan istifade edilmiştir. Eserin son kez neşri, Kabalcı Yayınevi tarafından gerçekleştirilmiştir. Kitap, ilki Orhan Şaik Gökyay'a, ikincisi Prof. Dr. Süleyman

¹ *Kâtip Çelebi*, hzl. Orhan Şaik Gökyay, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Temmuz 1986, s.58.

² Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hakk fi İhtiyâri'l-Ehakk*(En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi), hzl. Orhan Şaik Gökyay, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980, s.10.

³ Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hakk fi İhtiyâri'l-Ehakk, En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi, Türkçesi: Orhan Şaik Gökyay; En Doğru Olan Tercih Konusunda Hak Ölçü, Türkçesi: Prof.Dr.Süleyman Uludağ*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, Nisan 2008, s.139-140.

⁴ Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hakk fi İhtiyâri'l-Ehakk*(En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi), hzl. Orhan Şaik Gökyay, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980, 192s.

⁵ Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hak fi İhtiyâri'l-Ahak*, Milli Eğitim Bakanlığı, Şark-İslâm Klâsikleri, İstanbul 1993, 190s.

Uludağ'a ait iki ayrı aktarımı ihtiva etmektedir. ⁶ Yine Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara'nın birlikte hazırladıkları, *İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usûlü* 7adlı kitap da, söz konusu eserin sadeleştirilmiş hâlidir. Eser G.L.Lewis tarafından *Balance of Truth* adıyla İngilizce'ye çevrilerek 1957'de Londra'da yayımlanmıştır.⁸

XVII.yy.'da İslâm dünyasında ve Osmanlı ülkesinde halkın ve bilginlerin tartıştığı sosyal ve dinî nitelikli meselelere aklî olduğu kadar, samimi olarak yaklaşan Katip Çelebi, bu konulardaki görüşlerini dile getirerek çözüm yolları önerir. Hilmi Ziya Ülken, *Mizânü'l-Hakk'ın; din ve itikat meselelerine felsefî ve rasyonel bir bakışla yazıldığı için mü'ellifin diğer eserlerinden, fikrî ve felsefî kıymeti itibarıyla ayrıldığı; Kâtip Çelebi'nin mesaisinin genişliği ve ansiklopedik ihatası noktasından Osmanlı devrinin âlimleri arasında büyük bir şöhret kazandığına dikkat çeker.* ⁹

Kâtip Çelebi besmele ile başladığı eserinin giriş kısmında, aklî ilimlerin gerekliliği üzerinde durarak bunların naklî ilimlerle birlikte ele alınması ve halk arasında tefrika ve tartışmalara sebep olan konuların ilim ışığında çözümlenmesi gerektiği, medenîleşmenin ve insanların toplu hâlde yaşamasının buna bağlı olduğu ve İslâmiyetin esasından uzaklaşmış yanlış inanışların cemiyette kargaşaya sebep olduğu gibi hususlara dikkat çeker. Eserin bundan sonraki kısmı konular şeklinde düzenlenmiştir. Hızır Aleyhisselâmın hayatı; tagannî; raks ve devir; tasliye ve tarziye; tütün içmek; kahve; afyon şurubu, afyon ve başka keyif verici maddelerin kullanılması; Ulu Peygamber Hazretleri'nin ana-babası üzerine; Firavun'un imanı; Şeyh Muhyiddin İbn Arabî hakkındaki uyuşmazlık üzerine; Yezid'e lânet okuma; bidat; kabirleri ziyaret etmek; Regaip, Berat ve Kadir namazları; musafaha üzerine; inhinâ üzerine; emr bi'l-ma'rûf nehy ani'l-münker üzerine; millet üzerine; rüşvet üzerine; Ebussu'ûd Efendi ve Birgili Mehmed Efendi üzerine; Sivasî Efendi ve Kadızâde üzerine gibi, 21 farklı konuyu tarafsız bir bilim adamı soğukkanlılığıyla ele alır. Eser 'Nimete Şükür ve Birkaç Öğüt' başlıklı bir hâtîme ile sona erer.

Ali Cânîp, "*Kâtip Çelebi'de Liberallik*" başlıklı makalesinde, Kâtip Çelebi'nin yazdığı eserlerin ciddiyeti ve benzerleri içindeki önemine işaret ettikten sonra, *Mizânü'l-Hakk'ı* şu şekilde değerlendirir: "...*Bunlar arasında hacmen küçük, müdafaa ettiği fikir itibarıyla mânen pek büyük bir eseri vardır ki, asrının zihniyetini ifade etmesi noktasından ne kadar dikkate lâynıksa o zihniyete karşı pek 'modern' bir mücadeleyi göstermesi noktasından pek ve pek ziyade takdir ve hayrete şayandır... Mizânü'l-Hakk XI.asırda medresenin düştüğü*

⁶ Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hakk fi İhtiyârî'l-Ehakk, En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi, Türkçesi: Orhan Şaik Gökyay; En Doğru Olan Tercih Konusunda Hak Ölçü, Türkçesi: Prof.Dr.Süleyman Uludağ*, Kabcacı Yayınları, İstanbul, Nisan 2008, 342s.

⁷ Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hakk fi İhtiyârî'l-Ehakk, İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usûlü*, hzl. Prof.Dr.Süleyman Uludağ – Prof.Dr. Mustafa Kara,, Marifet Yayınları, İstanbul 2001.

⁸ Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hakk fi İhtiyârî'l-Ehakk, En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi, Türkçesi: Orhan Şaik Gökyay; En Doğru Olan Tercih Konusunda Hak Ölçü, Türkçesi: Prof.Dr.Süleyman Uludağ*, Kabcacı Yayınları, İstanbul, Nisan 2008, s.142.

⁹ Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkürü Tarihi*, YKY, 2.bas., İstanbul, Nisan 2004, s.194,

ve propaganda ettiği kara taassuba karşı kaleme alınmıştır. İfadesi sade, mantıkî, müdafaaları kuvvetlidir. Kâtip Çelebi'yi hiç tanımayan bir adam bile okusa **'bu risale yaman bir kafadan çıkmıştır'** hükmünü derhal verir. Mü'ellif mukaddimede ilmin ehemmiyetini kısa ve fakat ana hatlarıyla gösterdikten sonra, **"ilmin zararı olmaz, zemm ü inkâr eylemeyeler, zira bir şeyi inkâr ol nesneden ba'd ve hirmâna sebeptir"** diyor ve üç dört basit misalle nokta-i nazarını tevsîk ediyor.¹⁰ Makalenin ilerleyen satırlarında felsefe, mantık ve düşünceden uzaklaştığı için giderek taassuba düşen medresenin çıkmazlarına dikkat çeken Ali Cânîp, Kâtip Çelebi'nin eserinde ileri sürdüğü düşüncelere dair takdirlerini belirterek onun fikirleriyle ulaştığı merhaleyi işaret eder. O'na göre Kâtip Çelebi; **"...Avrupalıların bugün 'serbest tefekküre hürmet ve muhabbet' diye tarif ettikleri 'Liberalizm'in üç yüz sene evvel yaşamış bir Türk mütefekkirin kafasında yer tutmuş olduğunu yukarıki satırlar vâzihan isbat ediyor ki, bu Kâtip Çelebi'yi yetiştiren bir millet için iftihara şayandır. Mizânü'l-Hakk 21 bahse ayrılmıştır. Her bahiste bir mes'ele münakaşa edilmiştir. Mü'ellifi tarafından ma'kûl ve modern hükümlere ircâ olunmuştur."**¹¹ diyerek metinden bazı örnekler verir ve değerlendirmelerini sürdürür.

Kâtip Çelebi, bildiriye konu olan Mizânü'l-Hakk'ın hâtime kısmında kendi hâl tercemesini veciz bir otobiyografi örneği şeklinde kaleme almıştır. Eserin bu kısmını bir tezkire maddesi gibi ele alıp incelemek mümkündür. Bilindiği üzere tezkireler, her meslekten kişilerin adlarının ve eserlerinin unutulmamasını, gelecek nesillere de taşınmasını hedefler. Kendisi bir tezkire yazarı olmamakla birlikte Kâtip Çelebi, tezkirelere de kaynaklık edebilecek değerinde büyük eserlere imza atmıştır. Bunlardan en önemlisi, 20 yılda tamamlanan ve Batı'da da tanınan Keşfü'z-Zünûn an Esâmü'l-Kütübi ve'l-Fünûn'dur. Arapça bir bibliyografya sözlüğü olan eserde 14.500 kitap, risale adı ve yazarı, bilim tasnifi ışığında ve alfabetik olarak düzenlenmiştir. Onun yaşadığı XVII.yy.'da, klâsik tezkire geleneği bir asır önce başladığı çizgiden bir hayli ileridedir. Riyâzî ve Rızâ'nın tezkireleri hariç, antoloji tipi tezkireler görünümünde olan asrın tezkire anlayışından farklı olarak Kâtip Çelebi, kendi biyografisini bir tezkireci dikkatiyle teksîf ederken, klâsik tezkire geleneğinde söz konusu olan bilgi sıralaması ve üslûbu esas almıştır. Kullandığı dil ve ifade tarzı, devrine göre, tezkirelere has fayda faktörünü göz ardı etmeden düzenlenmiştir. Tezkire geleneğinde kullandıkları dil, üslûp, tenkit terminolojisi ve bilgi sıralaması sebebiyle takdir gören Lâtîfî ve Safâyî tezkirelerine oldukça yakın bir yolu benimsemiştir.

Hâtime'yi orijinal kılan, üslûbunu şekillendiren ve otobiyografik bir özellik kazandıran tavır yanında, Kâtip Çelebi'nin bu kısımda kendisinden, üçüncü tekil şahıs olarak söz etmesidir. Günümüzde kaleme alınan otobiyografi veya monografilerde ise genellikle 'yapar, eder, gider' şeklinde geniş zamanın üçüncü tekil şahsının kullanıldığı görülmektedir. Kâtip Çelebi eserin bu kısmında, görülen geçmiş zamanın üçüncü tekil şahsını kullanmayı tercih ederek 'yaptı, etti, gitti' gibi ifadelerle, anlatımını klâsik tezkire geleneğinin söyleyiş tarzına uydurmuştur. Bu zaman kipinin kullanımı anlaticıyı müşâhit konumuna yükseltirken metni de edebî bir tür olan *hâtırâta*

¹⁰ Ali Cânîp(Yöntem), "Kâtip Çelebi'de Liberallik", Hayat Mecmuası, C.II, S.50, s.462.

¹¹ Ali Cânîp(Yöntem), a.g.m., s.462.

yaklaşır. Klâsik tezkire metinleri bu anlatım tarzı sebebiyle sadece edebiyat tarihi ve edebiyat tenkidi gibi alanlara hizmet etmekle kalmaz, aynı zamanda edebî bir metin olarak da incelenmesi mümkün olur. Örnekleyecek olursak; “... hükümü ile okumak ve yazmak san’atına meyl eyledi. 1032 târîhinde Anadolu muhâsebesi kalemine şâkird olup 33’de Tercan seferine gitdi. 35’de Bağdâd seferin seferleyüp baş mukâbelede şâkird oldu...Erzurum muhâsarasında bulunup 38’de asker-i İslâm ile İstanbul’a geldi...Ve şeyh-i mezbûrun dershânesine varup Hüsrev Paşa sefere gidince va’zını ve dersini dinledi...(s.316)”¹²

Metinde yer yer birinci tekil şahıs anlatımlarıyla da karşılaşılır. Klâsik nesir geleneğinde, mü’ellifin kendisinden bahsettiği mahalde, “ben fakîr; ben fakîr-i pür-taksîr vb.” ifadeler kullanmak suretiyle tevazu gösterdiği kısımlar da söz konusudur. Bu tarz bir yaklaşım, aynı zamanda hayatın her alanında incelik ve zarafeti hedefleyen bir ilim adamının tevazuuna da delâlet eder. Kâtip Çelebi’nin anlatımında bu yaklaşımı muhafaza ettiği pek çok örnek görülmektedir.

“...Fakîr bundan akdem nicesin hadd-i i’tidâl semtine irşâd eyleyüp ol kayddan halâs için hâlâ bu muhtasarı dahi kaleme getirdüm.” (s.319)

“...derslerine hâzır olduğum ulemâdan ziyâde kesret-i ma’lûmât ve ihâta sâhibi bulup merhûmî üstâz ittihâz itdüm. Anlar dahi Fakîr’i sâ’ir talebe gibi görmeyüp kemâl-i teveccüh üzre idi.” (s.319)

“...bu Fakîr’in senedi muttasıl oldu.” (s.318)

“...Merhûm Yahyâ Efendi ‘ders dir misinüz ve hâşiye mütâlaa ider misinüz’ dir idi. Fakîr dahi ‘ders okurlar lakin hâşiye iltizâmı nâdir olur’ dir idim. Zîrâ âdâb-ı Fakîr her kesrete cânib vahdetden duhûl ve ihâta-i külliyyât ile zabt-ı usûl idi.” (s.318)

“...ru’yâda bu Fakîr’e göründüler.” (s.320)

“...tevârîhe mürâca’at bâbında Fakîr ile iktifâ itmişdi.” (s.321)

“...Bu Fakîr’den istifâde iden taliblere husûsân vesâ’ir talebeye umûmen lâıyk olan vasiyyetdir.” (s.322)

Hâtîme’de istek kipine de oldukça fazla yer verilmiştir. Yine istek kipinin birinci tekil şahıs eki yerine, birinci çoğul şahıs ekinin kullanılmış olmasını da nesir geleneğine has bir yaklaşımın ürünü olarak nitelemek yerinde olacaktır. İlâhî kitaplarda da bu çoğulcu söyleyiş sıkça karşımıza çıkar.

“...vasiyyet âdâbından birkaçını beyân zımında bu vasiyyeti derc iderüz . Tâ ki istimâ’ idenler bilüp âdâba ri’âyet ideler ve va’z dinleyeler.” (s.323)

“...zikrine şürû’ idelüm.” (s.323)

Hâtîme metninin sadeleştirilmesi sırasında, araştırmacıyı sıkıntıya sokan kısımlar Kâtip Çelebi’nin sıkça kullandığı edilgen yapılardır. Cümleler inşa

¹² Not: Buradan itibaren verilen örneklerin sayfa numaraları, dipnot ve kaynakçada da yer alan, Kâtip Çelebi, *Mizânü’l-Hakk fi İhtiyârî’l-Ehakk, En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi, Türkçesi: Orhan Şaik Gökyay; En Doğru Olan Tercih Konusunda Hak Ölçü, Türkçesi: Prof.Dr.Süleyman Uludağ*, Kabcacı Yayınları, İstanbul, Nisan 2008, neşrinin sonuna eklenen Mecmua-i Ulûm metnine aittir.

metinlerinde görüldüğü kadar uzun olmadığı ve secilerle süslenmediği hâlde, yer yer uzatılarak zarf fiillerle birbirine bağlandığı için, anlaşılması zor bir hâl almıştır.

“...bu esnâda mizâca inhirâf gelüp islâh-ı mizâc u ilâc için ilm-i tıbbâ iştigâl olundu.” (s.318)

“...Süleymâniyye dersiâmı Keçi Mehmed Efendi merhûm dersleri istimâ’ olundu.” (s.319)

“...1066’da donanma ahvâli inkisârı bâ’is olup kapudanların deryâ cenkleri ve seferleri ve ba’zı tersâne ve deryâ ahvâli ‘ **Tuhfetü’l-Kibâr**’ da yazılıp 1067 Saferi’nde bu risâle tahrîr olundu.”(s.320)

Kâtip Çelebi, tarihî olayları naklederken de, anlatımına masalsi bir eda katmak için, anlatılan geçmiş zaman kipini ve onun hikâye biçimlerini kullanır. Bu kullanım edilgen yapılarda da sürdürülmüştür.

“...eski da’vâyı tecdîd idüp cumhûr-ı Halvetiyye ve Mevleviyye ve makbere bekçileri kendüye düşman olmuşidi.” (s.316)

“Sâbikan müsveddesin gören ulemâ beyâzını ricâ itdüklerine binâ’en harf-i hâ’ya varınca cild-i evveli beyâz ve ulemâ-i asra arz olunmuşidi. Pesend ü tahsîn itdiler. Sâbikan coğrafyada ‘**Cihân-nümâ**’ nâm bir kitâb cem’ine şürû’ olunmuşidi.” (s.321-320)

Hâtîme’de Türkçe’nin yapısına uymayan, ancak klâsik nesir geleneğinin de bir parçası olan Farsça’ya mahsus ki’li cümleler de oldukça fazladır.

“...Ümîddir ki bundan sonra bakıyye-i ömr bu hâlile geçe.” (s.320)

“Yâ Resûla’llâh bu bendenize bir ism telkîn buyurun meşgûl olayum diyicek buyurdular ki Yâ peygamber ismine meşgûl ol diyü sözi savt-ı a’lâ ile söylediler bir mertebe ki sâmi’a anunla tolup uyanıcak eseri bâkî idi.” (s.320)

Metin içinde yer bulan Arapça cümle ve ibareler de metne bir ‘orta nesir’ özelliği katmıştır. Tezkirelerde, gözettikleri fayda faktörü sebebiyle mukaddime kısımları ve bazı mühim şahsiyetleri anlatırken görülen ağır ve ağıdalı söyleyiş tarzı istisna edildiği takdirde, genellikle orta nesir yolu seçilir. Hasan Çelebi ve Sâlim tezkireleri hariç hemen hepsi bu kurala uyarlar. Orta nesrin prototipi sayılan Lâtîfî Tezkiresi ve Gelibolulu Âlî’nin Kühnü’l-Ahbâr’ı da üslûp itibarıyla bu yolu izlemiştir. Orta nesirde bazı kalıp ifadelerin kullanımı, âyet-hadîs iktibasları, Arapça darbimesel ve kelâm-ı kibârlar anlatımı güçlendirmek ve delillendirmek için mü’ellifin sıkça başvurduğu yollardandır. Hâtîme metninde bu anlayıştan hareketle kullanılmış aslı Arapça olan şu sözler yer almaktadır: “Kişi bilmediğinin düşmanıdır”, “Hazır cevap, ne hoş bir yardımcıdır.”; “Muhalefet et, meşhur olursun”; “Küçük cihaddan büyük cihada döndük(Hadîs)” gibi

“...61’de 62’de ‘**Süllemü’l-Vusûl ilâ Tabakâti’l-Fuhûl**’ nâm tabakâtımızun evvel cildi harf-i tâ’ya varınca beyâz olundu. Kitâb-ı mezbûrda evvelîn ve âhirîn kibârı tevârîhi yazılmışdur.” (s.321)

seferini yaparak baş mukabelede stajiyer oldu. Bu sırada kitabet, siyakat ve hesap ilimleriyle ilgili zor meseleleri halletti. 1036 ve 37'de(1628-29) Erzurum kuşatmasına katıldı ve 1038'de(1629) İstanbul'a döndü. Kadızâde'nin Fatih Camii'nde verdiği vaaz ve derslere devam etti. O'nun ilim yolundaki teşvikleri, içindeki ilim kazanma merakını ve tahsil yolunda ilerleme hevesini daha da güçlendirdi. 1039'da(1629) Hemedan ve Bağdat seferine çıktı ve 1041'de(1631) tekrar İstanbul'a döndü. Maiyyetinde bulunduğu Hüsrev Paşa, 1042(1632)'de sefere çıkana kadar, İstanbul'da Kadızâde Efendi'nin derslerini takip etti. (Buradan itibaren düzenli bir medrese eğitimi alamayan ve buna karşılık özel hocalardan ders alarak yetişen Kâtip Çelebi, hocası Kadızâde Efendi'yi tanıtır. Kadızâde, çoğunlukla yüzeysel ve basit olan derslerinde Tefsîr, İhyâ-i Ulûm, Şerh-i Mevâkif, Dürer ve Tarîkat-ı Muhammediye okutur, akli ilimlere dair bilgisi olmadığı için, tefsîr sırasında o konulara sıra gelince, ders konusu olan tefsîrin mü'ellifi Kadı Beyzâvî için; 'Kadı buralarda felsefeye kaymış' diyerek:

Kelâm-ı felsefe fülse değer mi
Ana sarraf-ı keyyis baş eğer mi
Mantikiler olur ise gam değil
Zira onlar ehl-i imandan değil

şeklinde bir şiir okur ve 'Kişi bilmediğinin düşmanıdır' darbimeselinin gereğince bazı sözler söylemiş. Halk arasında çekişme konusu olan hususları, okuduğu kitaplardan, kendi iddiasına uygun deliller göstererek ispatlamaya çalışır ve karşı iddialara sahip kimseleri, 'Hazır cevap, ne hoş bir yardımcıdır' sözünün gereğince susturmuş. Raks ve dönme konularında eskiden beri tartışılan davayı yeniden ortaya çıkardığı için Halvetîler, Mevlevîler ve kabristan bekçilerinin çoğunu kendisine düşman ettiği hâlde, yine de vaazlarında onlara 'Tahta tepenler, düdük çalanlar, yetiş Toklu Dede, yetiş Boklu Dede(veya Bukağılı Dede)' diye sataşmaktan ve çamur atmaktan beri durmazmış. Buna mukabil Sivasî Efendi ile Mevlevî İsmail Dede de, ondan geri kalmaz, Kadızâde'ye; 'Evliyayı ve tasavvufu inkâr ediyor, bu yüzden mühlid ve zındıktır' diye dil uzatır ve itham ederlermiş. Kadızâde zarif ve arif olduğu kadar, kurnaz ve açığöz bir zat olduğu için, halkın uzunca bir zamandan beri tartıştığı, üzerinde pek çok çekişme ve çatışmanın bulunduğu; 'Hz.Peygamber'in anne ve babasının imanı; tasliye ve tarziye ile regaip ve kadir namazları' gibi hususları, bazı avanakları ayaklarından bağlamak için köstek etmiş, 'Muhalefet et, meşhur olursun' sözünün gereğince bu tavır onun padişahlar tarafından bile tanınmasına vesile olmuş, bu sebeple herkesten üstün bir hâle gelerek sivrilmiş ve böylece işlerini yoluna koymuştur. Diğer aptal kişiler ise bu konuda kullandıklarını anlamayıp, onun bu yapmacık hareketlerini ciddiye alarak taassuba düşmüş ve kendilerini kuru bir kavganın hastası hâline getirmişlerdir. Bu yüzden Kadızâdeliler halk arasında sadece bu tartışmaların yaşandığı zamanlarda değil, hâlen aşırı kişiler olarak anılmakta ve kötü bir hizip olarak nitelenmektedirler. Bu hususun izah edilmesine bile gerek yoktur. Kâtip Çelebi burada meseleye bir nokta koyarak Mizânü'l-Hakk'ı yazma sebebini açıklar. Kendisinin daha önceleri de herkesi itidal sınırına doğru yönlendirdiğini, şimdi de onları içine düştükleri taassup kaydından kurtarmak için bu küçük eseri kaleme aldığını söyler.(Aslında bu açıklama ve nakiller hocalık mesleğinin de tartışmaya açıldığı satırlardır. Bilim adamının nasıl olması gerektiğine dikkat çekilen bu satırlarda Kâtip Çelebi, rasyonalist

işiyile uğraştı. Bir süre sonra A'rec Efendi'den Usul'da yarısına kadar Şerh-i Adud, Şerh-i Eşkâl-i Te'sîsi, Şerh-i Çağmînî ve Aruz-ı Endülîsî okudu. Zîc-i Uluğ Bey'den takvim yapma usulünü öğrendi. Daha önce okuduğu Tefsir, Tavzîh-i Isfahânî, Kadîmîr, Âdâb-ı bahs, Fenârî, Şerh-i Tehzîb ve Şemsiyye derslerini takip etmişti. Bu arada öğrencileri kendisinden sarf ilminin ilk bilgilerini, mantıktan Fenârî'yi, Şerh-i Şemsiye, Câmî, Muhtasar, Ferîz, Mülteka ve Dürer derslerini aldılar ve hatta bazıları derslerini tamamladı. Kadîmîr ve Şerh-i Makasid'in de Umûr-ı Âmme bölümünü okudular. Bu sıralarda sıhhati bozuldu. Sıhhat bulmak için tıp ilmiyle uğraştı. Ruhânî yollardan da istifade etmeyi denedi. Bu yolda ilm-i huruf, esmâ ve havas kitaplarını gözden geçirdi, sonunda sıhhatine kavuştu. 1057(1647) sıralarında zamanın kabiliyetli kişilerinden olan Aksaraylı Ahmed Râmî'nin oğlu Mevlânâ Muhammed kendisine komşu oldu. Kâtip Çelebi'den matematik dersleri almaya başladı, geometride Şerh-i Eşkâl ve hesapta Ali Kuşçu'nun Muhammediyye'sini okudu. Zîc'ten takvimin esaslarını çıkarma usulünü öğrendi. Bu alana ait bilgilerin en zor olanları bile onun için kolay ve açık bir hâle geldi. Bu talebesinin ricası ile Muhammediyye'ye bir şerh yazdı. Aşırı derecede zeki olan bu talebesi ve oğlunun vefatına şahit oldu. (Evlilik durumuna dair daha önce özel ve ayrıntılı bir bilgi vermediği hâlde, Kâtip Çelebi çocuk durumundan ve genç yaşta kaybettiği oğlundan, biyografinin bu satırlarında bahseder. Oğlunun ve öğrencisinin ölüm sebebi aşırı zeki olmalarıdır.)

Kâtip Çelebi, biyografisinin bu kısmında, tezkirelerde genellikle eseri bakımından sanatkârın değerlendirildiği kısımda verilmesi âdet olan, eserinin şerhini yazma serüvenine dair bilgiler verir. *Oğlu ve talebesini kaybeden mü'ellif şerhini temize çekme gücünü kendisinde bulamaz. Bu kıymetli talebesinden sonra kendisinden beş-on öğrenci daha hesaba dair olan Muhammediye dersi alırlar ve şerhi tamamlamasını kendisinden onlar da rica eder, ancak o öğrencileri istidat ve mertebe bakımından zayıf oldukları için şevk ve himmetine gevşeklik geldi ve eseri temize çekemedi.* Kâtip Çelebi metnin devam eden satırlarında, tezkirelerde genellikle bir eserin yazılışıyla ilgili bilgi ve tanıtımlar başlığı altında toplanabilecek değerlendirmeler yaparak eserleri üzerine yaptığı tavsif ve tanıtımlarını sürdürür. Bunlar çoğunlukla yazma serüvenini hikâye eden satırlardır. Sıralanan bilgiler, eserin yazılış sebep veya vesilesi, eserin yazılış zamanı, yazıya geçirilişi, tebyûzi, okur nezdinde kazandığı rağbet, büyüklerden gördüğü takdir ve taltiflerle ilim âleminde doldurduğu boşluk ve çözdüğü meseleler üzerinde yoğunlaşmaktadır. *Köşesine çekilip kendi hâlinde tek başına yaşama zamanı sona ermek üzereyken, daha önce kaleme aldığı Fezleke adlı eserinin fihristi yerinde olan Takvimü't-Tevârih adlı eserini Farsça-Türkçe karışık ve şematik olarak yazarak iki ayda tamamladı. Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi bu eseri sadrazam Koca Mehmed Paşa'ya gönderir ve " Bu zat çok sey hak etmiştir, ancak maddiyata hiç önem vermediği için makan ve mevki istemez. Kendi mesleğinde yapılacak ne işi varsa, hiç tereddüt edilmeyip yerine getirile" diye tenbih eder.* Kâtip Çelebi ile şeyhülislâmın münasebeti eskiye dayanmaktadır. Şeyhülislâm onun derslerine devam edip sohbetlerinden istifade etmiş, o da kendisine risale takdim eden bu bilim adamının kadrini tam olarak bilmiştir. Hatta bazen onu davet eder, kendisiyle tarihle ilgili istişarelerde bulunarak tarihle ilgili konularda kendisinin bilgilerine başvurmakla yetinirdi. Metnin devamında Kâtip Çelebi,

çalışma hayatında yaşadığı husumetleri ve başından geçen haksızlıkları anlatırken kendisine hasım olanların hakkında, 'eşkiya, müzevir, kahrolası kişiler' gibi ağır ifadeler kullanır. *Ona karşı olan eşkiya, sözü edilen Paşa'ya çok mal vererek tayinini red hususunda durmadan çalışmış ve çabalamışlardı. Lakin Paşa'ya muhalefet etmeye güçleri yetmediğin onca da tercih edilen ikinci halifelğe ruus vermişlerdi. İlim ve teveccühte olan bereket, müzevirlerin malına galip gelmişti. Çok geçmeden o kahrolası kişiler berbat ve perişan olmuşlardı.* Kâtip Çelebi, anlattığı bu hususların ardından kendi şahsî özelliklerine geçerek mizaç ve ahlâkını sezdirecek bilgilere yer verir. *Yetecek kadar rızık temin etme ve geçinme hususuna esas teşkil etmekle o miktardaki gelire iktifa etti, daha çoğunu istemek muvafık olmadığı için o yola başvurmayıp bu kadarıyla kanaat etmeyi uygun gördü. 1059 ve 1060'da(1649-1650)) ulûm-ı garîbe kitaplarını mütalaa etti. Talebelerine tıp, riyâzat ve hikmet dersleri verdi. Nücûmda Sî-Fasl, usturlapta Bîst-Bâb, Şerh-i Çağmînî, Kadızâde Rûmî dersini ve Fethiyye-i Ali Kuşçu dersini defalarca okuttu. 1061 ve 1062'de(1652-1653)Süllemü'l-Vusûl fî Tabakâti'l-Fuhûl isimli eserinin te harfine kadar olan birinci cildini beyaza çekti. Bu eserde önceki ve sonraki büyüklerin tarihlerini yazdı. 1063'de(1653) muhazarat ile ilgili maddeleri alfabetik olarak tertip edip Tuhfetü'l-ahyâr fî'l-hikem ve'l-emsâl ve'l-eş'âr adlı eserinin cim harfine kadar olan kısmını temize çekti. Kitap isimlerini, o ana kadar görüp mütalaa ettiği tabakat ve tarih kitaplarının adlarını yine alfabetik olarak yerlerine kaydettikten sonra bizzat elden geçirdiği kütüphanelerin nice bin kitabını ve yirmi seneden beri sahaflara akıp giden kitapların cümlesini yazıp, "mevzuâtü'l-ulûm" kitaplarında yazılı olan üç yüzden fazla fenni dahi harf tertibine göre yerlerine geçirdi. Pek çok konu ve garip meseleyi kaydettiği bu eser sayesinde bütün ilimlere ve kitaplara dair bilgi vermiş oldu. Bu şekilde hazırladığı eserine Keşfü'z-Zünûn an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Fünûn adını verdi. Daha önce müsveddesini gören âlimler beyaz edilmesini rica edince ha harfine kadar olan ilk cildi temize çekip çağın âlimlerine sundu ve eser onlarca da güzel bulunup beğenildi. Daha önce derlemeye başladığı coğrafya ile ilgili Cihannümâ adlı kitabı hazırlamaya devam etti. Kâfir ülkeleri, İslâm kitaplarında yazılmadığı için Frenkçe olan Atlas Macor'un resimlerini alarak tercümelerini yapmak istedi. Bu konuda eskiden rahipken ihtida eden Fransız Şeyh Muhammed İhlâsî'den Lâtince konusunda yardım aldı ve Atlas Minör'ü bir buçuk senede tercüme ederek Levâmiu'n-Nûr ismini verdi, sonra Cihannümâ'ya tekrar dönerek onu beyaza çekmeye başladı. Bu arada kâfirlerin hükümdarlarına dair bir Frenk Tarihi'ni de tercüme etti. Revnâku's-Saltanat isimli bir de İstanbul tarihini tercüme etti. Fezleke'nin mufasssalını, sene üzerine tercüme edip kısım kısım yazdı. Yahya Efendi şeyhülislâmken üç garip meselede ondan fetva istedi, cevap alamayınca kendi sorularını yine kendisi bir risale yazarak açıkladı. Devletin nizâmı konusunda Düstûru'l-Amel adında bir eser yazdı. 1064 ve 1065'te(1673-1674) kanunnamelerden ve şeyhülislâmın kendi el yazılarından garip meseleleri açıklayan fetvaları bir araya getirip, bunları ihtiva eden esere Recmü'r-Recîm bi's-Sîn ve'l-Cîm adını verdi. Kütüphanelerdeki üç yüz cilt kadar mecmua ve fihriste çekilen dört bin kadar risalenin muhtevalarından seçmeler yapma işine girdi. İki kıtada nice mecmuanın mealini yazdı. Bir kıtada tarih ve tabakat ile ilgili latifeleri ve fıkraları, özellikle Ahmed bin Muhammed Kazvinî'nin Nigârîstân-ı Gıfârî'sini derleyip özet olarak yazdı. 1066'da(1656) donanmanın durumu hayal kırıklığına yol açtığından kaptan-ı deryâların deniz savaşlarını ve seferlerini, bazı tersanelerin ve*

5. Halkın anlama seviyesini aşan ince bahislere girilmemeli, ya da içinde ağır tasavvuf tabirlerinin geçtiği konuşmalar yapılmamalı; muhatabın hâli ve hususiyetleri ile alakalı olmayan sözler söylenmemeli, buna karşılık anlaşılması kolay öğütler ve örnekler üzerinde durulmalıdır. Bu konuda İmam Râgıb İsfehânî'nin Zerîa ve Tafsîl-i Neş'eteyn adlı eserlerinde ifade ettiği; “*vaaz avam içindir, havas için değil*” sözü örnek alınmalıdır. Yine “*İnsanlarla düşünce seviyelerine göre konuşunuz*” sözüne uyulmalı ve sünnete riayet sınırı aşılmamalıdır. Herkesin anlama kabiliyeti aynı olmadığından insanların bazı meçhulleri zihinlerinde ve nefislerinde malum hâle getirmelerinin zor olacağı düşünülmeli ve onların uyuklamalarına zemin hazırlanmamalıdır. Çünkü halkın çoğu vaaz ve hutbe esnasında uyurlar. Hutbe Arapça okunmamalıdır, anlamadığı takdirde halk mânâ ile aşına olamaz.

6. Vaaza uygun düşen fıkra, hikâye, nükte ve şiirler ara sıra okunmalı, bunun oranı yemekteki tuz misali olmalıdır.

7. Bir risalede yazılan ve bir takım teferruat kabilinden olan hususları, dinleyicileri çoğaltma ve şöhret kazanma amacıyla nakle tamah ve heves edilmemelidir. Genellikle haram, helal, namaz ve oruçla ilgili kaideler özetlenmeli, İslâm'ın usul ve erkânını öğretmek amacıyla faydalı sözler söylenmelidir. Halk ifadesi hoş ve üslûbu güzel olan vaizleri dinler. Bir vaizde ilim yoksa, bir de vaazdaki edeplerin dışına çıkıp halka elem vermemelidir.

Üçüncü tavsiye avamdan olan tüm Müslümanlara yöneliktir. Onlar da Allah bir, peygamber hak, dedikten sonra söyledikleri bu sözün arkasında durup vakit namazlarını kılmalıdır. Ramazan orucu tutup, zengin ise zekât vermeli, hacca varıp yalan söylememelidirler. Kimsenin canına ve malına zarar vermemeli, doğruluk üzere olmalıdırlar. Bunun dışında kendisinin işi, gücü, maaşı ve maiyeti ne ise onunla ilgilenmelidirler. Eğer vaaz dinlemek isterlerse haftada bir gün, o da Cuma günleri dinlemeleri yeterlidir. Anladıkları kadarıyla kanaat edip “falan vaiz bugün şöyle dedi, filan mesele şöyle imiş, böyle imiş” diyerek üzerlerine düşmeyen sözler söyleyip cahil oldukları hâlde ilimden bahsetmemelidirler.

Dördüncü tavsiye, özel olarak kendisinden istifade eden talebelere ve genel olarak da şair talebelere yakışan tavsiyeye tahsis edilmiştir. Burada Kadîmîr'in Câm-ı Gîtnümâ isimli eserinin sonunda verdiği tavsiyelere benzeyen öğütlerde bulunur. Bunlar:

1. İlim tahsil etme yolunda bulunan kabiliyetli şahıslar, ön bilgileri elde ettikten sonra meselelerin metinlerini İslâmî kaidelere göre zapt etmelidirler.
2. Sonra usul üzere çeşitli ilimlerle uğraşıp her kesrete vahdet yönünden başlamalıdırlar. Bu genelden özele gitmek demektir.
3. Bir fenni mükemmel olarak tamamlamadan diğer bir fenne geçmemelidirler. Bu Kâtip Çelebi'nin ihtisasa verdiği önemi göstermektedir.

4. Kendilerinin kazanç ve geçim yollarının ne olduğuna dikkat edip bunları uygun

fenler öğrenip tamamlamalılardır. Eğer vakitleri varsa ve durumları müsaitse başka fenleri de öğrenmelidirler. Bu öğüt bir bakıma disiplinler arası çalışmaya teşvik etmedir.

5. Tahsillerini tamamladıktan sonra bir takım makamlara talip olmamalı, ilmî

görevlere heves etmemeli, zira bu tür görevler usul üzere ilimle meşgul olmaya engel teşkil eder, çünkü o zaman o mevkilerin gerektirdiği işleri yapmak gerekir. Kadılık, müftülük, imamlık, kâtiplik vb. görevler ilim tahsili sırasında güçlük kazanılan bazı bilgilerin unutulup körelmesine sebep olur. Çünkü o makamların kendilerine mahsus uygulama ve teferruatları vardır. O da çok defa kanun ve tertip üzere olmaz, sadece davacının ve fetva isteyen maksadına göre şekillenir. Bu sebeple erdemli bir âlim olan Bursalı Hocazâde'nin Şakâyık Zeyli'nde söylediği; "*Seyyid Şerif dolaylı olarak üstadımdır. Bilgilerimin hepsini onun eserlerinden öğrendim. Nazar yolunda Seyyid'in ve Sa'deddin'in te'liflerinden başka bir kitaba istifade maksadıyla bakmadım. Eğer birkaç mani olmasaydı, ben de Seyyid'in derecesinde bir âlim olabilirdim: o sıhhatliydi, ben hastayım, o ömrünün başından sonuna dek usul üzere ders tahriri ve talimiyle meşgul u. Benim ilime meşgul olma hâlime, bu hususa yabancı mansıplar (idarî işler) karıştı, kadılık ve müftülük vazifelerine müptela olduğum için ilimle meşguliyetten geri kaldım.*" şeklindeki sözleri örnektir. Sonuç olarak bir talebe doğru dürüst bir tahsil yapmayı amaçlıyorsa, ona yaraşan o kazalara uğramamaktır. Geçimini başka yollardan elde etmeli, ehl-i sünnet kaidelerini sağlam bir şekilde elde edip Kur'ân, sünnet ve icmâ-i ümmet kalesine girmelidir. Âyet, hadîs, fakihlerin ve velilerin sözlerini kendine ölçü edinmelidir. Sonra filozofların kitaplarını, kelâmcıların ve sûfîlerin sözlerini inceleyip "duru olanı al, bulanık olanı bırak" sözü gereğince bunların her birinden doğru bir bakış ve fikir kazandıranı kabul edip ondan istifade etmelidir. Hiç birini inkâr ve ret etmemeli, tutuculuk ve taassup göstermemelidir. Öğütlerini bu şekilde tamamlayan Kâtip Çelebi, bu hususlara eserin önsözünde de değindiğini söyleyerek hâtimeyi bir dua ile sonlandırır.

Sonuç olarak Kâtip Çelebi'nin çağımızın eğitim problemlerine de ışık tutan bu önemli eserinden ve özellikle otobiyografisinden herkesin istifadesini sağlamanın, biz hocaların görevi olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

Ali Cânip(Yöntem), "Kâtip Çelebi'de Liberallik", Hayat Mecmuası, C.II, S.50, s. 462.

GÖKYAY, Orhan Şaik, "Kâtip Çelebi" maddesi, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.25, Ankara 2002, s.36-40.

Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hakk fi İhtiyâri'l-Ehakk(En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi)*, hzl. Orhan Şaik Gökyay, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980, 192s.

Kâtip Çelebi, hzl. Orhan Şaik Gökyay, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Temmuz 1986, s.58.

Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hakk fi İhtiyâri'l-Ehakk, İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usûlü*, hzl. Prof. Dr. Süleyman Uludağ – Prof. Dr. Mustafa Kara,, Marifet Yayınları, İstanbul 2001.

Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hakk fi İhtiyâri'l-Ehakk, En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi, Türkçesi: Orhan Şaik Gökyay; En Doğru Olan Tercih Konusunda Hak Ölçü, Türkçesi: Prof.Dr.Süleyman Uludağ*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, Nisan 2008, s.139-140.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türk Tefekkürü Tarihi*, YKY, 2.bas., İstanbul, Nisan 2004, s.193.